

MÜMİN bin MUKBİL'e GÖRE BAŞ AĞRILARI

Headaches According To Mumin Bin Mukbil

H. Kadircan KESKİNBORA¹, Fatih HOROZOĞLU², Tansu GÖNEN², Özkan SEVER³, Mustafa YAŞAR³¹Prof. M.D., Ph. D., Namık Kemal University Medical Faculty, Dept. of Eye Diseases²Assist. Prof., Namık Kemal University Medical Faculty, Dept. of Eye Diseases³Staff MD, Namık Kemal University Medical Faculty, Dept. of Eye Diseases

ÖZET

Sinoplu bir kehhâl (göz hekimi) olan Mumin bin Mukbil'in 15. yüzyılda (1495) yazdığı "Göz Nurunun Anahtarı ve Sevinç Hazineleri (Miftah in-nur ve Hazain is-sürur)" adlı kitabında Baş Ağrılarının sebeplerini, belirtilerini ve ilaçlarını anlattığı bölümün gözden geçirilmesi amaçlandı.

Mumin bin mukbil'e göre baş ağrıları 21 nedenden oluşmaktadır: Sıcaktan olan; safravî sıcak; sıcak kandan olan; soğuktan olan; soğuk balgami; sevdadan olan; kötü yellere dönüşen; kuruluştan meydana gelen; mide ağzının zayıflığından meydana gelen; beyin hissinin kuvvetinden meydana gelen; uykudan sonra ortaya çıkan; cimadan sonra ortaya çıkan; dışarıdan alınan koku ve buharların dimağa ulaşması sonucu oluşan; dışarıdaki yellere dönüşen; zahmet ve yaradan meydana gelen; kafatasının içinde ortaya çıkan kurtçuk neticesi oluşan; sarhoşluktan oluşan; sancı ile birlikte oluşan; müzmin ve sürekli; sıtmadan olan ve yarım baş ağrısı.

Yukarıdaki sınıflandırmadan da anlaşılacağı üzere Mumin bin Mukbil, baş ağrıları üzerinde derin bir bilgi birikimine ve gelişmiş bir gözlem yeteneğine sahiptir. Her bir sınıf baş ağrısında nedenler, belirtiler, tedavide kullanılacak yöntemler ile ilaçlar ve ilaç hazırlanmasıyla ilgili detay bilgilere yer veren geniş bir bölüm yazmıştır.

Yazmış olduğu bölümü içeren kitabı, yalnızca 500 yıl önceki bilgi birikimini ve bilimsel bilgi düzeyini göstermesi açısından değil, ayrıca o zaman diliminde kullanılan dilin özelliklerini de yansıması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Mumin bin Mukbil; Baş ağrısı; Osmanlı Tıbbi; Tıp tarihi.

ABSTRACT

The purpose was to review reasons, signs and drugs of headaches from the book "The Key to Eye-straining Effort and Gratification Pleasures", which was written by Mumin Bin Mukbil at 15th century (1495). Mumin Bin Mukbil is a kehhâl (oculist) from Sinop (Turkey).

According to Mumin Bin Mukbil headaches had 21 reasons: Hot; gall-hot; hot-blood; cold; phlegmy cold; love; bad winds; dryness; insufficient gastric orifice; strong brain sensation; after sleeping; after sexual intercourse; smell and steam coming from outside; outside winds; difficulty and wounds; larva in skull; drunkenness; colic pain; chronic; malaria and half headache.

In accordance with this classification we can easily understand that Mumin Bin Mukbil had a deep knowledge about headaches and he was a great observer. In each headache part he wrote a detailed part about reasons, signs, and methods to use in therapy, drugs and preparation of drugs.

Keywords: Mumin bin Mukbil; Headache; Medicine of Ottoman; History of Medicine.

GİRİŞ

Baş ağrısı, halen tıbbın birçok dalını ilgilendiren ve bazı olgularda çözümün oldukça güçleştiği, insanlık tarihi kadar eski bir sağlık sorunudur.

Baş ağrısı nedeniyle hekime başvuran hastaların ancak %5-7'sinde baş ağrısına yol açan beyin uru, beyin damar hastalığı (beyin kanaması, beyin damarı tıkanıklığı), beyin veya yüz yapılarında iltihap hali gibi yapısal bir bozukluk vardır. Bir diğer ifadeyle baş ağrısı şikâyetiyle hekime başvuran hastaların %90'ında, yapılan incelemeler sonucu başta ya da bedende baş ağrısına yol açacak herhangi bir bozukluk bulunmaz. Yapısal bir bozukluğa bağlı olmayan bu baş ağrılarını ancak hastadan aldığımız bilgilere dayanarak teşhis edebiliriz.¹

Yaşamının herhangi bir döneminde baş ağrısı olmayan insan yok gibidir. İnsanların yaklaşık %80'inde kimi kez ilaç almayı gerektiren baş ağrıları olur.

1495 yılında Türkçe yazılmış bir göz hastalıkları kitabında yer alan "Baş ağrıları" bölümünün genişliği ve çeşitlerine ayrılarak sınıflandırılması dikkatimizi çekti. Kitabın yazarı Mumin bin Mukbil, Sinoplu bir kehhâl (Göz Hekimi) dir. 15. Yüzyılda, Osmanlı padişahlarından II. Murat, II. Mehmet ve II. Bayezit dönemlerinde yaşamıştır. Yazdığı eser, "Göz Nurunun Anahtarı ve Neşe Hazineleri (Miftah-in Nur ve Hazain-üs Sürur)" kitabını II. Bayezit'e ithaf etmiştir.²

Bu makalede, 500 yıl önce yazılmış, "Baş Ağrıları" bölümü içeren bir Göz Hastalıkları kitabındaki adı geçen bölümü inceleyerek, atalarımız olan Göz Hekimlerinin bilgi dağarcığı ve gözlem yeteneğiyle ilgili bir değerlendirme yapmayı amaçladık.

Lokman Hekim Journal, 2011; 1 (3): 31-34

Received: 05.07.2011; Accepted: 25.07.2011

Correspondence Author: H. Kadircan Keskinbora, Namık Kemal University Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics, Tekirdağ – Türkiye
kadircan.keskinbora@gmail.com

GEREÇ ve YÖNTEM

Kitabın Türkiye'deki nüshalarını araştırdık ve 8 ayrı kütüphanede örneklerine ulaşabildik. Bunlar; 1) Türk Dil Kurumu; 2) Süleymaniye (Hamidiye); 3) Nuruosmaniye; 4) Tekelioğlu; 5) Manisa İl Halk; Antalya Tekeli Halk; Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tıp Bölümü-1 ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tıp Bölümü-2 kütüphanelerindeki nüshalardır. Nüshalar arasındaki farklılıklar da dikkate alınarak incelendi. Üzerinde yoğunlaşılacak nüsha, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tıp Bölümündeki 279 numaralı yazmadır.

BULGULAR

Mümin bin Mukbil baş ağrılarını, söz konusu yazma eserde 007 numaralı varak ile 031 numaralı varaklar arasında toplam 48 sayfada yazmıştır. Baş Hastalıklarının Sebepleri, Belirtileri ve İlaçlarını 21 ayrı konu altında toplamıştır:

1. Konu: Sıcaktan olan baş ağrıları
2. Konu: Safravî sıcak baş ağrıları
3. Konu: Sıcak kandan olan baş ağrıları
4. Konu: Soğuktan olan baş ağrıları
5. Konu: Soğuk balgamî baş ağrıları
6. Konu: Sevdadan olan baş ağrıları
7. Konu: Kötü yelden olan baş ağrıları
8. Konu: Kuruluktan olan baş ağrısı
9. Konu: Mide ağzının zayıflığından olan baş ağrısı
10. Konu: Beyin hissinin kuvvetinden olan baş ağrısı
11. Konu: Uykudan sonra ortaya çıkan baş ağrısı
12. Konu: Cimadan (cinsel ilişki) sonra ortaya çıkan baş ağrısı
13. Konu: Koku ve buharlardan ortaya çıkan baş ağrısı
14. Konu: Dışarıdaki yellere meydana gelen baş ağrısı
15. Konu: Zahmet ve cerahattan olan baş ağrısı
16. Konu: Kafatasında kurtçuk sebebiyle ortaya çıkan baş ağrısı
17. Konu: Sarhoşluktan olan baş ağrısı
18. Konu: Sancıyla oluşan baş ağrısı
19. Konu: Müzmin baş ağrıları
20. Konu: Sıtmadan olan baş ağrısı
21. Konu: Yarım baş ağrısı

21 ayrı konudan oluşan 48 sayfalık Baş Ağrıları bölümünün tamamının yorumlanması dergi sınırlarında yapılamayacağı için, biz sadece "sıcaktan olan baş ağrıları" konusunu (1. Konu) paylaşmayı kararlaştırdık. Mümin bin Mukbil'e göre, sıcaktan olan baş ağrıları beş nedenden oluşur:

- 1) Güneşte çok oturmak, sıcak hamam ortamında yahut ateş karşısında uzun süre bulunmak
- 2) Çok konuşmak ve yüksek sesle okumak
- 3) Öfkelenmek
- 4) Sıcak yiyecekler yemek
- 5) Yeme vaktini geçirmek.

Bu nedenlerden beşincisi olan "Yeme vaktini geçirmek" nedeniyle oluşan ağrıya ortaya şu belirtiler çıkmaktadır: Soğuk havadan ve soğuk sudan hoşlanmak; uykusuzluk, göz ve burunda ıslaklık; susuzluk hissi; baş ağrısının sıkıntı oluşturmayacak derecede olması ve idrarın hassas ve ince olması.

Bu çerçevede, Mümin bin Mukbil de sıcak karakterden kaynaklanan baş ağrılarının tedavisinde "*sandal, gül suyu, kâfur, menekşe* ve buna benzer ne varsa koklanmalıdır. *Gül yağı, menekşe yağı, nilüfer yağı* veya *söğüt yağı*ndan hangisi el altında bulunursa, bunlardan birini *gül suyu* veya *sirke* ile karıştırılıp beyin merkezi olan başın ön kısmına soğuk olarak sürülür." önerilerinde bulunmaktadır. Diğer ayrıntılar ise şöyledir:

Eğer hararet çok fazla olursa; *arpa kabuğu*, *bezr-i katuna* (pire otu tohumu) ile *gül suyu*, *koruk suyu*, *söğüt suyu* ve benzeri ne varsa, bunlardan biriyle ıslatılıp başa sürülerek yakı yapılmalıdır. Bu yakı başta ne zaman ısınırса alınıp, ayrı bir yakı daha başa koymalıdır. Bu yakıları ense kısmına yakın yerlere yapmamalıdır. Sinirlere zarar verir.

Ayrıca sıcaktan olan baş ağrısına *gül suyu* çok faydalıdır. Ancak, vücut hararetinin buharı başa çıkıp tam manasıyla teskin olmadığı anda *gül suyu* başa kullanılırsa, tersine baş ağrısını artırıcı özellik gösterir.

Baş ağrısı hafiflemeye başladığında, bahsettiğimiz bu soğuk yakıları kullanmamak gereklidir. Belki *babunec* (papatya) *yağını* karıştırmak uygundur. Çünkü *papatya yağı*, ne sıcak, ne de soğukluğu artırır.

Baş ağrısı başladığında ilaç kullanılırsa hemen iyileşir, ilaç kullanmakta geç kalınırsa iyileşme zorlaşır. Çünkü buharlar harekete geçip beyin tarafına gelir ve fazlalaşan hıltları kararsız bırakırlar. Bu durumda, istifra ettirme amaçlı ilaçlar kullanmak gereklidir.

Baş ağrısı aşırı olursa, *gül yağıyla kadın sütünü* karıştırıp soğuk şekilde buruna damlatmak fayda verecektir.

Sıcaktan olan baş ağrısında alınacak gıda ve içecekler de aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

Arpa kabuğuyla şeker, *cevav* (arpa suyu), *şekerle bezr-i katuna* (pire otu tohumu), *ekşi* ve *tatlı nar suyuyla* müzevvere aşısı, *koruk suyu*, *kara erik müzevveresi*, *demirhindi müzevveresi*, *kızıl mercimek*, *tafsil* (tağşil) aşısı, *kabak kalıyyesi* (kavurma) ve *hıyar içi* verilmeli. Ayrıca *tohmeğan yaprağı*, *yoğurt*, *koruk suyu*, *ekşi* ve *tatlı nar suyundan* oluşan içecekleri soğuk olarak içirmelidir.

Eğer tabiat kuru olursa, bu soğuk yiyecekleri (bevarid) *erik* ve *dut suyu* ile birlikte kullanmalıdır. *Sirke* ile pişen küçük taze *balık* da faydalıdır. Bu tür baş ağrısına tutulan kimselere şüphesiz *hubz-ı mağsul* (ıslak ekmek) verilirse çok uygundur. *Armut*, *elma*, *ayva*, *ekşi nar*, *turunc*, *limon* ve benzeri soğuk yemişler de faydalıdır. Ayrıca, *hıyar tohumu içi* ve *tatlı kabak tohumu içini tohmeğan* ile dövüp yemek de, arpa kabuğunu şekerle birlikte vermek de faydalıdır.

YORUM

Mümin bin Mukbil'in kitabında kastedilen "sıcak", Milattan önce Empedokles'in ortaya koyduğu ve Hipokrat döneminde sistemleşen, 19.yüzyıl sonlarına doğru Virchow'un buluşuyla ortaya konan "hücre patoloji" teorisine kadar geçerliğini sürdüren, "humoral patoloji" olarak ta bilinen "Dört unsur (toprak, su, ateş, hava) teorisi"ni tamamlayan dört temel nitelikten (sıcak, soğuk, nem, kuru) "sıcak" olan niteliklidir.³ 2500 yıl kadar geçerli kalan bu teoride, hastalıklar ve hastalar, evrenin temelinde olduğuna inanılan bu dört esas çerçevesinde değerlendirilerek tedavi düzenlenirdi.

Mümin bin Mukbil 21 başlık altında topladığı baş ağrılarından "sıcaktan olan baş ağrıları" başlığı altında anlattığı klinik tabloda, hastalığın nedenlerini, semptom ve bulgularını oldukça detaylı anlatmaktadır. Tedavi konusundaki detaylar, ilaçların nasıl hazırlanacağı ve ne şekilde uygulanacağı ayrıntılarını da içermektedir. Bu özellikler, bu hekimimizin gözlem yeteneğini ve o zamana kadar olan bilgi birikimine olan hakimiyetini de göstermektedir.

Baş ağrıları tüm dünyada hekime başvurularda en sık dile getirilen yakınmayı oluşturmaktadır. Kadınların yüzde 5'i ve erkeklerin yüzde 2.8'i her yıl 180 gün ve üzerinde süreyi baş ağrılarıyla geçirmektedir. Baş ağrılarının tipleri yüzlerce sayıya ulaşabilmektedir. Birçoğunun kökeni halen tam anlaşılmamış olmakla beraber genellikle iyi huylu özellik sergiler. Ancak bazen ciddi ve yaşamı tehdit eden nedenlerle ilişkili olabilmektedir.⁴

Başta bulunan organların rahatsızlıkları da baş ağrısına neden olabilmektedir. Örneğin, göze bağlı baş ağrıları genellikle gözde ya da hastalığın olduğu tarafta kaşıta hissedilir. Bu baş ağrıları genellikle bulanık görme, ışık etrafında halkalar görme ve ışığa duyarlılık gibi diğer semptomlarla birlikte olur. Baş ağrısı sıklıkla gözlerde bozukluk olduğunu düşündüren belirtiler verdiği için, baş ağrısı etyolojisini araştırırken gözler de muayene edilir. Kulak, diş, çene eklemi ya da fasiyal sinire bağlı baş ağrıları genellikle olağan baş ağrılarından farklıdır ve bu fark, sebebi bulmaya yardım eder. Baş ağrısının sebebi yüksek kan basıncı da olabilir. Beyin tümörü ya da hastalıklarının sebep olduğu baş ağrısı seyrek görülür ve ağrının belli bazı özellikleri vardır. Bu tip baş ağrılarının hemen hemen hepsi zamanla daha kötüleşir.

Esasen, baş ağrıları halen önemini ve gizemini korumaya devam etmektedir. Nöroloji biliminde önemli referans kitaplardan olan Nörolojinin Temelleri kitabında “Baş ağrısı ve Diğer Kranyofasyal Ağrılar” konu başlığı altında 24 sayfalık bölüm⁵ incelendiğinde bazı sınıflandırma ve tanımların Mümin bin Mukbil ile koşutluk içinde olduğunu, 500 yıl önce yazılmış bu yazma eserdeki bazı gözlemlerin ise bugün, bilimsel verilerle de desteklendiğini görmekteyiz.

Mümin bin Mukbil’in yazmış olduğu bu bölümü içeren kitabı, 500 yıl önceki bilgi birikimini ve bilimsel bilgi düzeyini göstermesi açısından önemli olduğu kadar, o zaman diliminde kullanılan dilin özelliklerini de yansıtmaya açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

1. <http://www.hekimce.com/index.php?kiid=2330> (Son erişim tarihi: 24.6.2011)
2. Mümin bin Mukbil. Göz Nurunun Anahtarı ve Neşe Hazineleri, Editörler: Keskinbora HK, Başağaoğlu İ., İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 2010:7-32; 211-222.
3. Bayat AH. Tıp Tarihi. İzmir, Sade Matbaa, 2003: 98-101.
4. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/337467.asp> (Son erişim tarihi: 26.6.2011)
5. Ropper AH, Samuels MA. Adams and Victor’s Principles of Neurology. Çev. editörü. Emre M., Ankara, Güneş Tıp Kitabevleri, 2011:162-188.